

Қарағанды Мемлекеттік Медицина Университеті

Қазақстан тарихы және әлеуметтік-саяси
пәндер кафедрасы

СӨЖ

Тақырыбы: « Бәсеке және монополия»

Орындаған: Бекмұратова Ж.Т.

Тексерген: Бегимбетова Р.К.

Мазмұны:

- Кіріспе
- Бәсеке, бәсеке түрлері
- Бәсекелік күрестің әдістемелері
- Бәсеке нысандары
- Жетілдірілмеген бәсеке сипаттамасы
- Монополия
- Монополиялардың ұйымдастырылу түрлері
- Монополияның әлеуметтік-экономикалық зардаптары
- Монополиялық билікті азайтудың тәсілдері
- Моноплияға қарсы заңдар
- Қорытынды

Бәсеке- нарықтық шаруашылық субъектілері арасындағы қосымша табыс алу үшін жақсы өндіріс факторларын иелену және тауарларды өткізу мүдделеріне байланысты бақталастықтық пен бәсеке.

Бәсеке- рыноктық қатынастардың негізгі категориясы, әр түрлі формада болады және әр түрлі жолдармен іске асырылады.

Бәсеке түрлері

```
graph TD; A[Бәсеке түрлері] --> B[Ішкі салалық – бір салалық кәсіпорындар арасындағы ең үлкен табыс үшін күрес]; A --> C[Салааралық- түрлі салалық кәсіпорындар арасындағы капитал салудың ең пайдалы жағдайы үшін күрес];
```

Ішкі салалық – бір салалық кәсіпорындар арасындағы ең үлкен табыс үшін күрес

Салааралық- түрлі салалық кәсіпорындар арасындағы капитал салудың ең пайдалы жағдайы үшін күрес

Бәсекелік күрестің әдістемелері

Баға бәсекесі	Күрестің нарықтан тыс нысандарын пайдалану	Бағадан тыс бәсеке
Өндіріс шығындарын азайтып, ассортименті мен сапасын згертпей тауар бағасын төмендету негізінде қосымша табыс алу үшін күрес	Қаржылық қулық сұмдықтар, құнды қағаздармен алып сатарлық жасау, өнеркәсіптік тыңшылық, мемлекеттік органдар арқылы қысым жасау, бәсекелестің көзін жою	Тауар қасиетінің өзгеруі және оған сапалы жаңа ерекшеліктердің берілуі, субститут - тауарлардың құрылуы, сатудан кейінгі техникалық қызмет, жарнама

Бәсеке нысандары

Кәміл бәсеке (еркін бәсеке нарығы). Нарықтың классикалық үлгісі

Жетілдірілмеген бәсеке (жетілдірілмеген бәсеке нарығы). Нарықтың қазіргі үлгілері

Монополия – тауардың бағасына ықпал ететін, өндірістің көп бөлігін бақылайтын бір ғана сатушының билігі

Олигополия– бірнеше (3-тен 5-ке дейін) ірі фирмалар билейтін нарық

Монополистік бәсеке– біртекті емес, бірақ ұсақ тауар ұсынатын сатушылар саны көп нарық

Жасанды

Кездейсоқ

Табиғи

Кәміл бәсеке сипаттамасы

Фирмалар саны	Өнімнің түрі	Бағаның бақылануы	Салаға ену шарттары	Бағадан тыс бәсеке
Өте көп	Біртекті	Жоқ	Бөгеттер жоқ	Жоқ

**Жетілдірілмеген бәсеке
сипаттамасы**

	Монополистік бәсеке	Олигополия	Таза монополия
Саладағы фмрмалардың саны	Көп	Бірнеше	Біреу
Өнімнің түрі	Сараланған	Сараланған және біртекті	Бірегей
Нарықтық бағаға ықпал ету қаблеттілігі	Нарықтық шеңбер шегінде	Өзара тәуелділікпен шектелген және кұпия сөз байласуы айтарлықтай	Бағаны әкімшілікпен ұсыну
Салаға кіру тосқауылы	Жоқ	Елеулі	Кіру оқшауланған
Бағадан тыс бәсеке	Елеулі	Елеулі	Қажет емес

Монополия (грек –мооns-жалғыз, polio- сатамын) жеке өндіруші тауар рыногын бақылап және сол рынокта үстем орын алған кезде пайда болады.

Монополияның мақсаты- рынокта баға мен өндіріс көлемін бақылау арқылы мүмкін болатын жоғры табыс алу. Мақсатқа жету құралы болып орташадан жоғары пайданы қамтамасыз ететін монополиялық баға құрылуын ұсынады.

Монополиялардың пайда болуының негізгі-себептері өндіріс пен капиталдың шоғырлануы.

Монополияның түрлері:

- **Табиғи монополия-** бұл екі немесе бұдан да көп фирмалардан гөрі, нарықты шығыны аз қандай да бір тауар, не қамтамасыз ететін жалғыз ғана фирмадан пайда болған.
- **Жаснды монополия-** сөз байласу немесе бәсекелесті басып тастау арқылы құрылған монополия.
- **Кездейсоқ монополия-** аз тұтынушылары үшін уақытша сұранысты ұсыныстан асырып түсіру нәтижесінде пайда болады, бұл капиталдың тиімді жұмсалуды қамтамасыз етеді.

Шоғырланудың негізгі бағыттары

Деңгейлес
интеграция

Өндірістің бір
саласында
жұмыс істейтін
компаниялардың
бірігуі

Сатылас интеграция

Өндірісі бір
технологиялық
желімен
біріктірілген көп
салалы
компаниялар
дың бірігуі

Әртараптандыру

Технологиялық
жағынан өзара
байланыспаған
көп салалы
компаниялар
дың бірігуі

Монополиялардың ұйымдастырылу шаралары

Картель

Нарық, өндіріс үлесі және баға деңгейлерін бөлу туралы монополистік келісім

Синдикат

Өнімді бірлесіп өткізу мақсатында бірігу

Трест

Меншікті біріктіру, өндірісті жалпы басқару және тауарды өткізу негізінде бірлесу

Концерн

Біріңғай қаржы орталығы бар көп салалы фирмалардың бірлесуі

Конгломерат

Бір бірімен қызмет бабымен емес, бас компанияның басқа компанияларымен қосылу және жұтылу нәтижесінде пайда болған бірлесу

Монопольдық билікті азайтудың тәсілдері

Тіреске қарсы заңдар

Экономикалық реттеу

Мемлекеттік меншікті қалыптастыру

Монополияның әлеуметтік экономикалық зардаптары

```
graph TD; A[Монополияның әлеуметтік экономикалық зардаптары] --> B[Таза бәсеке нарығына қарағанда өндіріс өнімдері аз көлемде шығарылады]; A --> C[Таза бәсеке нарығына қарағанда өте жоғары баға белгілейді]; A --> D[Монополияны сақтауға көп шығындары кетеді]; A --> E[Техникалық үрдіске ынталдындыру азаяды];
```

Таза бәсеке нарығына қарағанда өндіріс өнімдері аз көлемде шығарылады

Таза бәсеке нарығына қарағанда өте жоғары баға белгілейді

Монополияны сақтауға көп шығындары кетеді

Техникалық үрдіске ынталдындыру азаяды

Монополияға қарсы заңдар- бұл бәсекелестікті дамытуға, монополияны шектеуге және тыйым салуға бағытталған заңдар мен үкіметтік актілер кешені.

Қазақстан Республикасының монополияға қарсы заңы мынадай нормативті- құқықтық актілерге негізделген: Қазақстан Республикасының “Табиғи монополиялар туралы”, “Адал емес бәсекелестік туралы”, “Бәсеке және монополия қызметін шектеу туралы” заңдары.

АҚШ -та монополияға қарсы 3 заң қолданылады:

1. **Шермэн заңы (1890)**- бұл заң сауданы құпия монополияларға бір салада жалғыз үстемдік етуге баға жөніндегі келісімге келуге тыйым салынады.
2. **Клейтэн (1914)**- өткізу саласындағы шектеу іс әрекетіне баға алушыларына, бірігудің кейбір түрлеріне тыйым салынады.
3. **Робэлсин –Пэтмин(1936)**- сауда саласындағы істерді шектеуге тыйым салынады.

Қолданылған әдебиеттер

- Сейітқасымов. Экономика. Алматы. 2001 ж.
- Крымова. Экономикалық теория. Алматы. 2003 ж.
- Әкімбеков. Экономикалық теория. Алматы. 2002ж.
- Экономика әлемдік классика. 10том. Алматы. 2005ж.
- Ахметова,Қаменова,Нақыпова. Экономикалық теория.
Астана. 2004ж.
- Ахметова. Экономика және халық шаруашылығын басқару.
Алматы. 2007ж.
- Жатқанбаев Е.Б. Экономикалық теория бойынша
практикалық оқу құралы. Алматы. 2006ж.
- Сахариев С.С. Жаңа кезең экономикалық теориясы. Алматы.
2004ж.
- Мәуленова,Бекмолдин. Экономикалық теория. Алматы. 2003

**НАЗАР
АУДАРҒАНДАРЫҢЫЗҒА
РАХМЕТ**